

**BUXORO VILOYATI YO‘LBO‘YI LANDSHAFTLARI VA ULARDAN
FOYDALANISHNING HOZIRGI HOLATI**

Halimova Gulshan Subhonovna – *geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent*
g.s.halimova@buxdu.uz

Qalandarova Dilobar Davronovna – *tayanch doktorant*
dilobardavronova7@gmail.com

Nuriddinov Rajabmirzo Maxsud o‘g‘li – *magistrant*
rajabmirzon19@gmail.com

Odilova Xurshida Ortiq qizi – *talaba*
Buxoro davlat universiteti

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРИДОРОЖНЫХ ЛАНДШАФТОВ БУХАРСКОЙ
ОБЛАСТИ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ**

Халимова Гульшан Субхоновна – *доктор философии по географическим наукам, доцент*

Каландарова Дилобар Давроновна – *базовый докторант*

Нуриддинов Раджабмирзо Махсудович – *магистрант*

Одилова Хуршида Ортиковна – *студент*
Бухарский государственный университет

**THE CURRENT STATE OF ROADSIDE LANDSCAPES IN BUKHARA REGION
AND THEIR UTILIZATION**

Halimova Gulshan Subhonovna – *Doctor of Philosophy in Geography, Associate Professor*

Kalandarova Dilobar Davronovna – *doctoral student*

Nuriddinov Rajabmirzo Maxsudovich – *master's student*

Odilova Khurshida Ortiqovna – *student*
Bukhara State University

Tayanch so‘zlar: landshaft, yo‘lbo‘yi landshaftlari, avtomagistral, bioxilma-xillik, ekologik muammo, ko‘kalamzorlashtirish.

Rezyume. Mazkur maqolada Buxoro viloyatining yo‘l va yo‘lbo‘yi landshaftlari va ulardan foydalanishning hozirgi holati tahlil qilingan. Tadqiqotda A379, A380 va M37 xalqaro avtomobil yo‘llari misolida yo‘lbo‘yi landshaftlarining shakllanishi, ularning tabiiy-geografik xususiyatlari hamda va ekologik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, mazkur hududlarda yo‘lbo‘yi infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, xizmat ko‘rsatish tizimidagi kamchiliklar va ekologik muammolar aniqlangan. Maqolada yo‘lbo‘yi landshaftlarini samarali tashkil etish, ko‘kalamzorlashtirish va bioxilma-xillikni oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududiy rivojlanish, transport geografiyasi va ekologik barqarorlikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.

Ключевые слова: ландшафт, придорожные ландшафты, автомагистраль, биоразнообразие, экологическая проблема, озеленение.

Резюме. В данной статье проанализировано современное состояние дорожных и придорожных ландшафтов Бухарской области, а также их использование. В исследовании на примере международных автомобильных дорог А379, А380 и М37 рассмотрены процессы формирования придорожных ландшафтов, их природно-географические особенности и экологическое значение. Кроме того, выявлены недостаточный уровень развития придорожной инфраструктуры, проблемы в системе обслуживания и существующие экологические трудности в данных районах. В статье также разработаны научно обоснованные рекомендации по эффективной организации придорожных ландшафтов, озеленению и повышению биоразнообразия. Результаты исследования имеют важное значение для регионального развития, транспортной географии и обеспечения экологической устойчивости.

Key words: landscape, roadside landscapes, highway/motorway, biodiversity, environmental problem, greening.

Summary. This article analyzes the current state of road and roadside landscapes in the Bukhara region and their utilization. The study examines the formation of roadside landscapes using the examples of the international highways A379, A380, and M37, highlighting their natural-geographical characteristics as well as their ecological significance. Furthermore, the research identifies insufficient development of roadside infrastructure in these areas, shortcomings in service systems, and existing environmental problems. The article also provides scientifically grounded recommendations for the effective organization of roadside landscapes, greening, and increasing biodiversity. The results of the study are of significant importance for regional development, transport geography, and ensuring environmental sustainability.

Kirish. Hozirgi kunda transport infratuzilmasining rivojlanishi hududlarning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy taraqqiyotida muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, cho‘l hududlarida joylashgan Buxoro viloyatida avtomobil yo‘llari nafaqat transport aloqalarini ta‘minlaydi, balki

yo‘lbo‘yi landshaftlarining shakllanishi va ulardan samarali foydalanishga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Xalqaro ahamiyatga ega A379, A380 va M37 avtomobil yo‘llari orqali turizm, savdo va hududlararo aloqalar tobora kuchayib borayotgan bir sharoitda yo‘lbo‘yi landshaftlarini

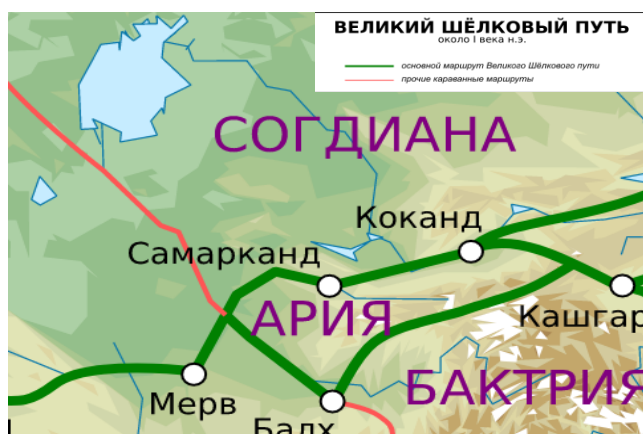
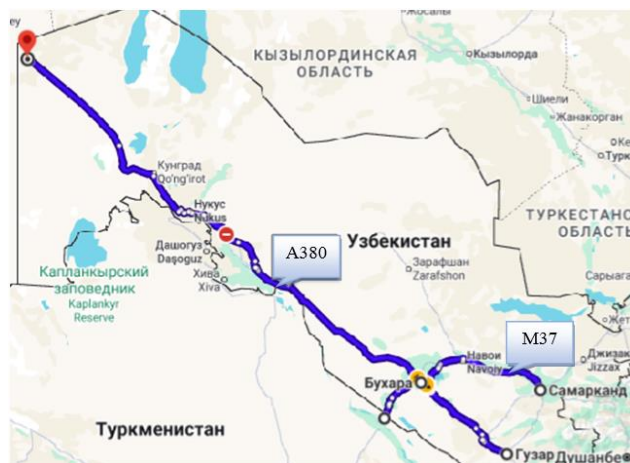
ilmiy asosda o'rganish, ularning ekologik barqarorligini ta'minlash hamda iqtisodiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu sababli Buxoro viloyati yo'lbo'yi landshaftlari va ulardan foydalanishning hozirgi holatini o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. "Landshaft" so'zi aslida nemischa bo'lib, ("land" - "yer" va "shaft" - o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikni aks ettiruvchi suffiks), umumadabiy tilda manzara, joyning ko'rinishi, degan ma'noni anglatadi. Landshaft atamasi geografiyaga dastavval deyarli bir vaqtda A.A.Borzov, L.S.Berg, I.M.Krashennikov, L.F.Morozovlarning ilmiy ishlari orqali tabiiy geografik kompleks so'zining sinonimi sifatida kirib keldi. N.A.Solntsev landshaftni asosiy geografik birlik deb qaraydi va geologik tuzilishi, relyef shakllari, yer osti va usti suvlari, mikroiklim, tuproq xillari, fito va zoosenozlari o'zaro bog'liq bo'lgan birikmalari qonuniy va tipik qaytalanib turadigan genetik jihatdan bir butun hududni landshaft deb ataydi. A.G.Isachenko (1991) quyidagicha ta'riflaydi: "Landshaft-mahalliy ko'lamda geotizimlarning o'ziga xos yig'indisidan iborat bo'lib, o'zining zonal va azonal belgilari bo'yicha bir butun hamda genetik jihatdan yaxlit geotizimdir" [1]. Mana shu yaxlit geotizim ichida inson faoliyati natijasida yuzaga kelgan yo'l va yo'lbo'yi landshaftlari alohida ahamiyat kasb etadi. Yo'lbo'yi landshafti - yer usti yo'llariga tutash bir necha o'n metrdan bir necha yuz metrgacha bo'lgan tabiiy-antropogen landshaftdir. Bunday landshaftlar tadqiqotchilar tomonidan "chiziqli" landshaftlar deb tilga olinadi [4]. Tadqiqot obyektidan kelib chiqqan holda, Buxoro viloyatida xalqaro ahamiyatga ega yo'llar va yo'lbo'yi landshaftlari jami 540 kilometrni tashkil qiladi. Ayni paytda mazkur landshaftlar geografik nuqtayi nazardan tadqiq qilinmagan.

Hozirgi davrga qadar Buxoro viloyati landshaftlari va ularning resurslarini o'rganish bo'yicha turli darajali izlanishlar olib borilgan. Bu borada ayniqsa, L.S.Berg (1913), R.I.Abolin (1929), N.L.Korjenevskiy (1960), V.M.Chetirkin (1960), T.V.Zvonkova (1962, 1965), P.G'ulomov (1966), M.Umarov, (1967), I.Q.Nazarov, (1971-2007), M.P.Petrov (1973), L.N.Babushkin, N.A.Kogay (1975, 1982), P.Barotov (1977), B.A.Fedorovich (1983), Y.B.Rahmatov (1984), U.Nurov (1990), A.G.Babayev (1995), X.R.Toshov (2008), A.M.Mavlonov (2010), G.S.Halimova (2020), I.E.Mirzoyeva (2025), D.D.Qalandarova kabi tadqiqotchilarning xizmatlari katta. Mazkur tadqiqotlar bo'yicha izlanuvchilar tomonidan umumlashmalar qilingan.

Natijalar va muhokama. Buxoro viloyati yo'l va yo'lbo'yi landshaftlari borasida hanuzgacha geografik tadqiqotlar amalga oshirilmaganligini inobatga olib, Buxoro viloyatining xalqaro ahamiyatga molik A379, A380, M37 avtomobil yo'llari tadqiqot obyekti sifatida tanlangan.

Ko'p hollarda zamonaviy transport yo'llari tarixiy savdo yo'nalishlari asosida shakllanganini ko'rishimiz mumkin. Jumladan, tadqiqotimiz obyekti sanalgan M37 va A380 xalqaro avtomagistralari ham qadimgi Buyuk Ipak yo'li negizida bugungi ko'rinishiga kelgan (1-rasm).

1-rasm. Buyuk Ipak yo'li va uning zamonaviy yo'nalishi - A380, M37 avtomobil yo'llarining O'zbekistondagi qismi.

Yo'llar mamlakat iqtisodiyotining qon tomirlaridir. Yo'l va yo'lbo'yini hudud tabiiy sharoiti va boshqa xususiyatlaridan kelib chiqib oqilona tashkil etish, iqtisodiyotni to'g'ri tashkil etishning dastlabki bosqichlaridan biridir.

Jahonning ko'plab mamlakatlarida Buxoro shahri bilan tog'ridan-to'g'ri aviaqatnovlar mavjud emas. Bu holat xorijiy sayyohlarning bir qismini Samarqand yoki Toshkent orqali ayniqsa, avtomobil qatnoviga undaydi. Xorazm viloyatiga tashrif buyuruvchilar ham Buxoro orqali bog'lanadi bu esa, o'z-o'zidan xalqaro ahamiyatga molik M37 va A380 avtomobil yo'llaridan foydalanish sonini oshiradi. M37 va A380 avtomobil yo'lbo'yi landshaftlari va infratuzilmasi esa, sayyohlar uchun qoniqarli darajada emas.

Yo'llar hududlarni bog'lovchi ko'priklarni bo'libgina qolmay, yo'lbo'yi landshaftlarini yaratuvchi omil, shuningdek, rekreatsion resurs sifatida qaralishi lozim. Jahon standartlari, jumladan, BMTning Yevropa iqtisodiy komissiyasi (UNECE) ga ko'ra, dam olish joylari orasidagi masofa 15-25 km, xizmat ko'rsatish joylari orasidagi masofa esa, 30-50 km bo'lishi belgilangan [2]. Saudiya Arabistonida avtomagistralar bo'ylab dam olish zonallari uch toifaga ajratilgan. Har bir dam olish zonasi orasidagi masofa 60 daqiqalik yo'l vaqtidan oshmasligi lozim. Shuningdek, dam olish va xizmat ko'rsatish joylarida qanday xizmatlar taqdim etilishi ham qayd etib o'tilgan [5].

Yo'lbo'yi landshaftlarini o'rganish faqat estetik masala bo'lib qolmay, balki ekologik barqarorlik, transport xavfsizligi, iqlim moslashuvi va hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan bevosita bog'liq kompleks ilmiy yondashuvni taqazo etadi. Yo'lbo'ylarini ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish, madaniy landshaftlarni barpo etish hamda yo'lbo'yi infratuzilmasini rivojlantirish orqali shamol eroziyasi va chang ko'tarilishi kamayadi, ba'zi ijtimoiy masalalar hal qilinadi, mikroiklim vujudga keladi, yo'lovchilarga estetik zavq bag'ishlaydi, bioxilma-xillik oshadi, zaharli gazlarning atrof-muhitga tarqalishi biroz bo'lsada kamayadi.

Buxoro viloyati avtomobil yo'llarining umumiy uzunligi 4100 km dan oshadi (1-jadval). Hududining qariyb 90 % i bepoyon cho'llardan iborat. Ushbu cho'llarda jami 18 ta tip va kichik tipiga xos landshaftlardan xalqaro ahamiyatga molik avtomobil yo'llari kesib o'tgan [3]. Ushbu cho'llar tuproqlarining mexanik tarkibi, fauna va flora dunyosi bilan bir-biridan farqlanib turadi.

1-jadval. Buxoro viloyati avtomobil yo'llarining uzunligi

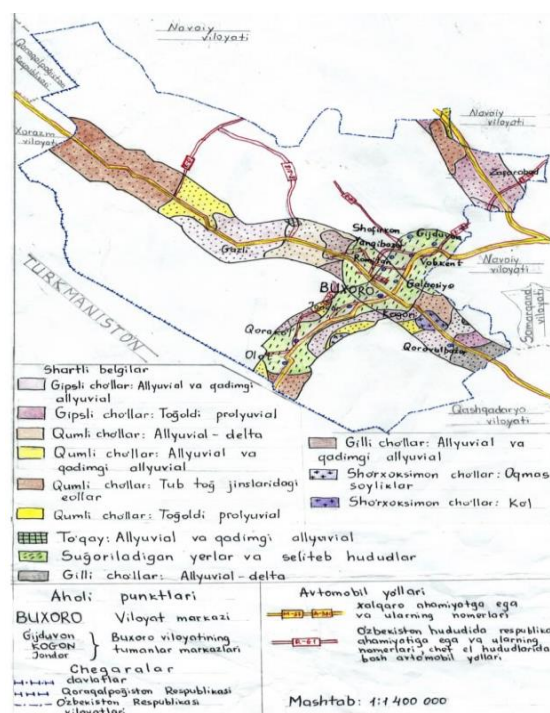
Avtomobil yo'llari	Yo'lining uzunligi, km
Xalqaro ahamiyatga molik	540
Davlat ahamiyatiga molik	1155
Mahalliy ahamiyatga molik	2406
Jami	4101

Manba: Buxoro viloyati avtomobil yo'llari bosh boshqarmasi.

A379 avtomobil yo'li tog' oldi prolyuvial tekisliklardagi gipsli cho'l va tub tog' jinsi eol tekisliklardagi qumli cho'l landshaftlari orqali o'tadi. A380 avtomobil yo'li esa, allyuvial delta va qadimiy allyuvial tekisliklardagi gilli, qumli va gipsli cho'llar, qoldiq qirli tekisliklardagi chag'ir toshli cho'l, ko'l tekisliklardagi sho'rxok cho'l, tub tog' jinsi eol tekisliklardagi gipsli cho'l hamda sug'oriladigan yer va seliteb landshaftlardan o'tadi. M37 avtomagistrali asosan, sug'oriladigan yer va seliteb landshaftlar va tub tog' jinsi eol tekisliklardagi qumli cho'l landshaftlarini kesib o'tgan (2-rasm).

Adabiyotlar

1. Zokirov Sh.S., Toshov X.R. Landshaftshunoslik. – Toshkent: «Turon zamin ziyoli», 2016.
2. United Nations Economic Commission for Europe. TEM Standards and Recommended Practice. – Warsaw: TEM Project Central Office, 2002.
3. Попов В.А., Закиров Ш.С. Физико-географическое районирование [Карта]. Масштаб 1:3 500 000. Географический атлас Узбекистана. – Ташкент: 2012.
4. Милков Ф.Н. Человек и ландшафты. Очерки антропогенного ландшафтоведения. – Москва: «Мысль», 1973.
5. <https://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/661671>

2- rasm. Buxoro viloyati A379, A380, M37 yo'llarining yo'lbo'yi landshaftlari.

Viloyat jami xalqaro avtomobil yo'llari kesib o'tgan landshaftlarning 65% ga yaqin qismi cho'l-yaylovlari bilan band. Jumladan, M37 avtomagistrali kesib o'tgan landshaftlardan foydalanish A379 va A380 avtomobil yo'llariga qaraganda yuqori salmoqqa ega. Ushbu yo'lining 90% i sug'oriladigan va seliteb landshaftlardan, qolgan 10% i esa, qumli cho'llarni kesib o'tadi. Bu esa, avtomagistralning cho'l-voha qismidan o'tganligi bilan izohlanadi. Qishloq xo'jaligidagi ahamiyatiga ko'ra, asosan, chorvachilikda foydalaniladi.

Xulosa. Yo'lbo'ylarida iqlimga mos, bardoshli va kam parvarish talab o'simliklar o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Viloyat iqlim xususiyatlarini inobatga olgan holda, voha qismida chinni gujum, manzarali tut, yapon saforasi, ayland, chinor kabi arid iqlimga moslashuvchan daraxtlarni ekish maqsadga muvofiq.

Viloyatning cho'l qismida yo'lbo'ylari uchun ilq, singren, shuvoq, qandim, saksovol kabi kserofit o'simliklar turini ko'paytirish yo'lbo'yi landshaftlari bioxilma-xilligini boyitadi.